

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

УТВЪЖРДАВАМ:

ВЛАДИМИР АТАНАСОВ

МИНИСТЪР

УЧЕБНА ПРОГРАМА
ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА
ЗА ПЪРВИ КЛАС

СОФИЯ, 2001 г.

УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА ПЪРВИ КЛАС

I. ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА

Обучението по български език и литература в първи клас се реализира като съставна част от езиковото и литературното обучение в културно-образователната област "Български език и литература" в системата на общообразователната подготовка.

В първи клас се овладяват на емпирично равнище четенето и писането, определени езикови и литературни знания и умения, достига се до формиране на начални комуникативно-речеви умения и компетентности. В това се изразява комплексният характер на обучението по български език и литература в първи клас.

Обучението по български език и литература в първи клас се осъществява като: **период на ограмотяване**, състоящ се от подготвителен и основен етап, реализиран чрез буквара и учебните тетрадки; **литературно обучение**, реализирано чрез читанката - след периода на ограмотяване; **езиково обучение** - реализирано чрез знанията за основните езикови единици, овладени в периода на ограмотяване и чрез трета учебна тетрадка - след периода на ограмотяване; **формиране на комуникативно-речеви умения и компетентности** - чрез езиковото и литературното обучение, и чрез специалните за тази цел уроци - след периода на ограмотяване.

Учебната програма по български език и литература за първи клас се реализира в рамките на 217 учебни часа годишно, които се провеждат в 31 учебни седмици по 7 часа, разпределени по следния начин:

Начално ограмотяване

Четене	3,5 часа седмично
Писане	3,5 часа седмично

Литературно обучение

Възприемане и осмисляне на литературно произведение	3 часа седмично
Извънкласно четене	0,5 (1 час през седмица)

Езиково обучение 2 часа седмично

Формиране на комуникативно-речеви умения 1,5 часа седмично

Овладяването на начални умения за четене, писане, звуков анализ, моделиране, класифициране в периода на ограмотяване, както и на начални знания и умения, формиращи езиковата и литературната компетентности, съдействат за постигане на определено равнище на комуникативна компетентност.

II. ЦЕЛИ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В ПЪРВИ КЛАС

Чрез обучението по български език и литература в първи клас се цели:

- овладяване на четенето и писането като необходима предпоставка за езиковото и литературното обучение;
- формиране и усъвършенстване уменията на учениците да говорят и четат правилно и изразително, да пишат грамотно и четливо;
- овладяване на емпирично равнище на начални знания за строежа на езика и езиковите и речевите единици, за някои правоговорни, правописни, пунктуационни и граматически норми;
- формиране на начални умения за възприемане, осмисляне и интерпретация с помощта на учителя на кратки по обем и достъпни като съдържание литературни произведения; за споделяне на впечатления от чуто или прочетеното литературно произведение; за самостоятелно четене на художествени и научнопопулярни текстове, подходящи за възрастта;
- формиране на начални комуникативно-речеви умения за ориентация в комуникативната ситуация, за съобразяване с комуникативната цел и за адекватен избор на изразни средства за нейното реализиране; за конструиране на текст; за създаване на собствен текст по определена опора с помощта на учителя;
- развитие на устната и писмената реч, мисленето и въображението, паметта, познавателните интереси и творческите способности на първокласниците.

ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В ПЪРВИ КЛАС И УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ

III. Очаквани резултати		IV Учебно съдържание (теми, понятия, контекст и дейности, междупредметни връзки)			
Колона 1	Колона 2	Колона 3	Колона 4	Колона 5	Колона 6
Ядра на учебно съдържание	Очаквани резултати на ниво учебна програма	Очаквани резултати по раздели (Етапи на оgramотяване, езиково и литературно обучение, формиране на комуникативно-речеви умения)	Основни нови понятия	Контекст и дейности	Възможности за междупредметни връзки
I. БЪЛГАРСКИ ЕЗИК		1. ОГРАМОТЯВАНЕ	* Понятията се усвояват на инструментално равнище		
1.1. ПОДГОТВИТЕЛЕН ЕТАП					
Ядро 1: Социокултурни компетентности	<p>Стандарт 1: Ученикът разказва, описва, задава въпроси, дава отговори, обяснява, като използва уместно езикови средства, характерни за ситуацията на общуване, съобразно участниците в нея, темата, целта и условията.</p> <p>- Очакван резултат 1: ученикът участва в провокирани от учителя комуникативни ситуации - диалогични и монологични форми на устната реч.</p> <p>- Очакван резултат 2: изписва правилно елементите на буквите и координира движенията на пишещата ръка</p>	<p>Ученикът:</p> <ul style="list-style-type: none"> - може да се ориентира в комуникативната ситуация и участниците в нея с помощта на учителя; - може да различава на емпирично равнище основните езикови и речеви единици (звук, сричка, дума, изречение, текст) 	звук сричка дума изречение текст устна реч общуване	На учениците се дава възможност да: - задават въпроси; отговарят на въпроси - защриховат, оцветяват, илюстрират	Роден край (включват се в диалог във връзка със заобикалящия ги свят - природа и общество) Изобразително изкуство (оцветяват, илюстрират, защриховат)

<p>Ядро 3: Социокул- турна и ези- кова компе- тентност: Устно об- щуване.</p>	<p>Стандарт 1: Говорене Разказва свързано, предава чута история и може да я коментира</p> <p>- Очакван резултат 1: ученикът предава съдържанието на чута история или художествен текст и прави кратък коментар.</p>	<p>Ученикът:</p> <ul style="list-style-type: none"> - може да разкаже позната приказка или разказ; - успява да предаде чута история и кратко да я коментира; - може да състави кратък устен разказ по картина или серия от картини. 	<p>текст изречение картина</p>	<p>На учениците се дава възможност да:</p> <ul style="list-style-type: none"> - разказват кратки приказки и разкази; - споделят чута или преживяна история; - описват наблюдавана картина или серия от картини. 	<p>Литература (разказват кратки приказки и разкази) Изобразително изкуство (разказват по картина или серия от картини)</p>
	<p>Стандарт 2: Слушане Ученикът умее да изслушва другите говорещи.</p> <p>- Очакван резултат: ученикът участва в диалога, като се включва уместно, без да прекъсва останалите участници.</p>	<p>Ученикът:</p> <ul style="list-style-type: none"> - умее да изслушва търпеливо останалите участници в общуването; - се стреми да се включи в диалога, след като е изслушал другите участници в него, за да изрази своето мнение. 		<p>На учениците се дава възможност да:</p> <ul style="list-style-type: none"> - изразяват своето мнение; - изслушват останалите участници в диалога. 	
	<p>Стандарт 3: Отнася се с уважение към мнението на другите.</p> <p>- Очакван резултат: ученикът си служи със средствата на речевия етикет.</p>	<p>Ученикът:</p> <ul style="list-style-type: none"> - може да коментира коректно изказванията на другите участници в общуването; - умее да уважава различно от неговото мнение. 		<p>На учениците се дава възможност да:</p> <ul style="list-style-type: none"> - коментират изказванията на останалите участници в общуването. 	

1.2. ОСНОВЕН ЕТАП

<p>Ядро 2: Езикови компетентности.</p>	<p>Стандарт 3: Ученикът използва в речта си в определен обем синтактичните ресурси на езика: служи си с различни по цел на изказването и по състав изречения; използва различни словоредни варианти. - Очакван резултат: Ученикът си служи с основните езикови единици при устни и писмени форми на общуване: звук, буква, дума, съобщително и въпросително изречение, текст.</p>	<p>Ученикът:</p> <ul style="list-style-type: none"> - може да различава звук и буква; - може да разграничава гласни и съгласни звукове и да ги откроява в корелативни двойки (по признака звучност-беззвучност за съгласните и тесни-широки - за гласните); - може да прави звуков анализ на думи; - умее да чете на срички, а по-късно и цялостно думи, изречение, текст; - може да разграничава на емпирично равнище съобщително и въпросително изречение; - се стреми да конструира правилно изречението, като използва различни словоредни варианти в зависимост от целта на изказването; - може да разграничава устно и писмено общуване; - може да създава кратък писмен текст от 2-3 изречения с помощта на учителя. 	<p>звук буква азбука главна и малка буква печатна и ръкописна буква гласен и съгласен звук тесни и широки гласни звукове звучни и беззвучни съгласни звукове дума съобщително и въпросително изречение текст заглавие на текст</p>	<p>На учениците се дава възможност да:</p> <ul style="list-style-type: none"> - моделират звуковия състав на думата; - съставят въпросителни и съобщителни изречения по схеми; - пишат думи, изречения, кратки текстове; - участват в разнообразни форми на устно и писмено общуване. 	<p>Математика (броят звуковете в думата, намират точното им място; чертаят схеми на изречение)</p>
---	---	---	--	---	--

<p>Ядро 4: Социокул- турна и ези- кова компе- тентност: Писмено общуване.</p>	<p>Стандарт 1: Четене Ученикът чете на глас гладко, с адекватна интонация и темпо, правилно поставя паузите; доказва, че е разбрал основния смисъл на прочетеното. - Очакван резултат: Ученикът чете думи, изречения и кратки текстове, като спазва ударенията и паузите, и разбира смисъла на прочетеното</p>	<p>Ученикът: - може да се ориентира към гласния звук при четене на сричката - усвоява цялостни похвати за четене (сричкосливащо и по цели думи); - може да чете изречения и кратки текстове с лаконичен коментар, доказващ, че е разбрал прочетеното; - старее се да спазва ударенията и паузите при четенето.</p>	<p>ударение устен разказ</p>	<p>На учениците се дава възможност да: - четат различен четивен материал (срички, думи, изречения, кратки текстове); - правят кратък коментар на прочетеното.</p>	<p>Роден край (четене на научнопопулярни текстове, достъпни като обем и съдържание) Литература (четене на кратки разкази и приказки)</p>
	<p>Стандарт 2: Писане Ученикът владее основни норми на графичната и писмената система на българското писмо: пише четливо; пише правилно думи с правописни особености; владее основната употреба на пунктуационните знаци; отделя изреченията в текста, като означава началото и края им; пише разделно думите без собствено ударение. - Очакван резултат: Ученикът пише графически правилно и четливо, граматически точно, като изписва собствените имена с главна буква; спазва правилата за оформяне на началото и края на изречението: съобщително и въпросително; внимава за правописа на звучните съгласни в края на думата.</p>	<p>Ученикът: - се старее да пише графически правилно буквите и свързането между тях; - се стреми да спазва на емпирично равнище правописните особености при писане на думи, съдържащи звучни и беззвучни съгласни; - може да оформи правилно началото и края на изречението и главните букви на собствените имена; - може да пише под диктовка букви, думи, изречения, текст; - може да преписва правилно кратък текст.</p>	<p>буква азбука главна буква диктовка препис писмен текст</p>	<p>На учениците се дава възможност да: - пишат под диктовка букви, думи, изречения и текст; - преписват кратки текстове; - съчиняват кратки писмени текстове, състоящи се от няколко изречения</p>	

Ядро 2: Литературни компетентности.	Стандарт 1: Ученикът разпознава художествен и нехудожествен текст; проза и стихове; повествование, описание и разсъждение; диалог и монолог. - Очакван резултат 1: Ученикът разграничава на емпирично равнище художествен и нехудожествен текст; - Очакван резултат 2: Ученикът прави разлика на инструментално равнище между проза и стихове; - Очакван резултат 3: Ученикът разграничава в практически план диалогична и монологична реч в литературно произведение.	Ученикът: - може да разграничи на инструментално равнище с помощта на учителя художествен и нехудожествен текст; - стреми се на емпирично равнище с помощта на учителя да прави разлика между проза и стихове; - опитва се в практически план с помощта на учителя да разграничи диалогична и монологична реч в литературно произведение.	диалог	На учениците се дава възможност да: - четат и разказват литературни и фолклорни произведения в проза; - четат и рецитират литературни произведения в стихове; - четат художествени и научнопопулярни текстове и ги съпоставят в практически план.	Роден край (четат научнопопулярни текстове)
	Стандарт 2: Ученикът различава литературни жанрове, представени по-широко в учебното съдържание. - Очакван резултат: Ученикът разграничава на емпирично равнище приказка, стихотворение, разказ, гатанка, пословица.	Ученикът: - се опитва да прави разлика между фолклорно и литературно произведение в практически план с помощта на учителя; - може да отгатва фолклорни и литературни гатанки, достъпни за възрастта; - познава пословицата като фолклорно произведение на емпирично равнище; - може да чете и разказва с помощта на учителя кратки народни, авторизирани и авторски приказки; - може да чете и разказва с помощта на учителя достъпни за възрастта малки по обем разкази; - може да чете и рецитира наизуст с помощта на учителя кратки стихотворения.	приказка стихотворение разказ гатанка пословица	На учениците се дава възможност да: - четат приказка, разказ, стихотворение, гатанка, пословица; - разказват приказки и разкази; - отгатват гатанки; - рецитират стихотворения; - четат пословици.	

<p>Ядро 3: Социокул- турна и ли- тературна компетент- ност: Общуване с художест- вената творба.</p>	<p>Стандарт 3: Ученикът изразява емоционално- оценъчно отношение към герои и ситуации в литературната творба. - Очакван резултат 1: Ученикът изразява отношението си към героите и случката в изучаваното литературно произведение; - Очакван резултат 2: Ученикът илюстрира епизоди от изучаваното литературно произведение със средствата на изобразителното изкуство; - Очакван резултат 3: Ученикът обрисова устно с думи картини от литературното произведение.</p>	<p>Ученикът: - може с помощта на учителя да изрази с думи отношението си към герои, които са му направили силно впечатление; - се опитва с помощта на учителя да обоснове оценката си за разказаната от автора на литературното произведение случка; - се опитва да илюстрира фрагменти от случката и герои от литературното произведение, които са му допаднали; - се стреми да обрисова устно с думи картини от литературното произведение с помощта на учителя.</p>	<p>илюстри- ране словесно обрисоване</p>	<p>На учениците се дава възможност да: - изразят отношение и предпочитания към героите в литературното произведение; - четат и преразказват фрагментни от литературното произведение; - илюстрират фрагменти от художествения текст; - обрисоват с думи картини от литературното произведение.</p>	<p>Изобразител- но изкуство (илюстрират художествен текст)</p>
--	--	--	---	--	--

<p>Ядро 4: Социокул- турна и ли- тературна компетент- ност: Съз- даване на изказвания и писмени текстове.</p>	<p>Стандарт 1: Ученикът участва в беседа по съдържанието на литературна творба: отговаря на въпроси; изказва мнения, като подбира подходящи елементи от текста, за да ги обоснове; съставя и задава въпроси.</p> <p>- Очакван резултат 1: Ученикът отговаря на въпроси във връзка с изучаваното литературно произведение;</p> <p>- Очакван резултат 2: Ученикът изказва мнение за изучаваното литературно произведение.</p> <p>- Очакван резултат 3: Ученикът чете фрагменти от художествения текст в отговор на поставените от учителя въпроси и разсъждава върху прочетеното.</p> <p>- Очакван резултат 4: Ученикът съставя и задава елементарни въпроси по изучаваното литературно произведение.</p> <p>- Очакван резултат 5: Ученикът се включва в обсъждането на самостоятелно прочетено литературно произведение и изразява отношението си към прочетеното.</p>	<p>Ученикът:</p> <ul style="list-style-type: none"> - може с помощта на учителя да отговаря на достъпни въпроси във връзка с изучаваното литературно произведение; - се стреми да изказва мнения и да прави кратък коментар с помощта на учителя по повод на изучаваното литературно произведение; - се опитва да открие и прочете фрагменти от художествения текст във връзка с поставените от учителя въпроси; - се стреми да съставя и задава елементарни въпроси по изучаваното литературно произведение; - може да участва с помощта на учителя в разговор във връзка със споделяне на впечатления от самостоятелно прочетено кратко по обем и достъпно като съдържание литературно произведение. 	<p>автор на литературно произведение книга страница корица</p>	<p>На учениците се дава възможност да:</p> <ul style="list-style-type: none"> - четат подборно фрагменти от художествения текст във връзка с поставените от учителя въпроси; - отговарят на въпросите на учителя по художествения текст; - изказват мнения и изразяват отношение към прочетеното; - съставят и задават въпроси по изучаваното литературно произведение; - четат самостоятелно кратки по обем и достъпни като съдържание литературни произведения. 	
--	---	---	---	--	--

3. ФОРМИРАНЕ НА КОМУНИКАТИВНО-РЕЧЕВИ УМЕНИЯ

<p>Ядро 4: Социокул- турна ком- петентност: Създаване на изказва- ния и пис- мени текс- тове.</p>	<p>Стандарт 2: Ученикът съставя устен преразказ на отделен епизод или на кратък художествен текст. - Очакван резултат: Ученикът преразказва устно епизод по избор или кратка приказка/разказ.</p>	<p>Ученикът: - може с помощта на учителя да преразкаже устно епизод от приказка/разказ (по избор); - се стреми да проследи случката в кратка приказка/разказ като ги преразказва устно с помощта на учителя.</p>	<p>преразказ</p>	<p>На учениците се дава възможност да: - подбират за преразказ епизод според предпочитанията си; - преразказват художествен текст.</p>	<p>Литература (преразказват приказки и разкази)</p>
	<p>Стандарт 3: Ученикът създава устно изказване с помощта на словесна или визуална опора. - Очакван резултат 1: Ученикът дава устен отговор на въпрос с помощта на словесна или визуална опора; - Очакван резултат 2: Ученикът се включва в диалог по конкретна тема; - Очакван резултат 3: Ученикът прави устен разказ по картина или серия от картини; - Очакван резултат 4: Ученикът създава съчинение по преживяване; - Очакван резултат 5: Ученикът съчинява приказка/разказ по дадена словесна опора; - Очакван резултат 6: Ученикът описва наблюдавана случка, явление или предмет.</p>	<p>Ученикът: - може с помощта на учителя да формулира отговора си на поставен въпрос, като се опира на художествения текст, на илюстрация, на словесен граматически материал и др.; - се стреми да се включва в диалог във връзка с конкретна тема в уроците по български език и литература; - се опитва да използва подходящи изразни средства с помощта на учителя за речевата си изява; - може с помощта на учителя да разказва по картина или серия от картини; - се стреми с помощта на учителя да разкаже за свое преживяване; - се опитва с помощта на учителя да съчини кратка приказка или разказ по дадена опора: по аналогия, по дадено начало; - се стреми с помощта на учителя кратко да опише наблюдавана случка, явление или предмет.</p>	<p>разказ по картина съчинение по преживяване съчинение по наблюдение</p>	<p>На учениците се дава възможност да: - отговарят на въпроси; - участват в диалог; - избират подходящи изразни средства; - извършват наблюдения над художествен текст или картина; - разказват по картина/серия от картини; - разказват за свое преживяване; - съчиняват собствен текст на приказка/разказ; - описват наблюдавана случка, явление, предмет.</p>	<p>Изобразително изкуство (разказват по картина/серия от картини). Литература (съчиняват собствен текст по аналогия на литературно произведение)</p>

V. СПЕЦИФИЧНИ МЕТОДИ И ФОРМИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИКА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В ПЪРВИ КЛАС

1. ПЕРИОД НА ОГРАМОТЯВАНЕ

1.1.Подготвителен етап

Очакваните резултати, свързани с уменията на ученика да се включва в провокирани от учителя комуникативни ситуации - в диалогични и монологични форми на устната реч; да подбира подходящи изразни средства в конкретна комуникативна ситуация; да изслушва останалите участници в общуването и да си служи със средствата на речевия етикет, се установяват като се извършва **наблюдение** над речевите му изяви.

Чрез наблюдение се установяват и уменията на ученика да изписва елементите на буквите; да координира движенията на пишещата ръка; да предава съдържанието на чута история или художествен текст и съпътстващият ги кратък коментар.

1.2. Основен етап

Очакваните резултати, свързани с: уменията на ученика да си служи с основните езикови единици при устни и писмени форми на общуване (звук, буква, дума, съобщително и въпросително изречение, текст); четене на думи, изречение и кратки текстове, като спазва ударенията и паузите, и разбира смисъла на прочетеното; графически правилно и четливо, граматически точно писане, се установяват чрез **наблюдение, препис, диктовка**, както и чрез **задачи за създаване на кратки текстове в устна и писмена форма; за четене на различен четивен материал** (срички, думи, изречения, кратки текстове), с цел проверка на равнището на формираност на четивната техника и техниката на писане.

2. ЛИТЕРАТУРНО ОБУЧЕНИЕ

Очакваните резултати, свързани с уменията на ученика да се включва в групова дейност за интерпретация на литературно произведение чрез четене по роли или чрез куклен театър; да разграничава на емпирично равнище диалогична и монологична реч, художествен и нехудожествен текст; да разграничава на инст-

рументално равнище приказка, стихотворение, разказ, гатанка и пословица; да изразява отношението си към героите и случката в изучаваното литературно произведение; да отговаря на въпроси и да изказва мнение във връзка с изучаваното литературно произведение, да чете фрагменти от него и да разсъждава върху прочетеното; да съставя и да задава въпроси по изучаваното литературно произведение, се установяват чрез наблюдение и чрез поставяне на задачи за интерпретация на художествен текст, за съставяне на въпроси по него, за илюстрирането му и подготовката му за инсцениране.

Очакваният резултат по отношение на уменията на ученика да се включва в обсъждането на самостоятелно прочетено литературно произведение и да изразява отношението си към прочетеното с помощта на учителя се установява чрез **наблюдение** и чрез поставяне на достъпни за възрастта **задачи за самостоятелно четене на литературно произведение и въпроси, активизиращи мисленето и пресъздаващото въображение на ученика**, неговата емоционална същност и съпреживяване, и оценка на прочетеното.

3. ФОРМИРАНЕ НА КОМУНИКАТИВНО-РЕЧЕВИ УМЕНИЯ

Очакваните резултати по отношение на уменията на ученика да преразказва устно епизод по избор или кратка приказка/разказ; да дава устен отговор на въпрос с помощта на словесна или визуална опора; да се включва в диалог по определена тема; да прави устен разказ по картина или серия от картини; да създава съчинение по преживяване; да съчинява приказка/разказ по дадена словесна опора, да описва наблюдавана случка, явление или предмет с помощта на учителя, се установяват чрез **наблюдение** и поставяне на **задачи за: устен преразказ на художествен текст, устен разказ по картина, съчиняване на собствен текст** (приказка или разказ) по дадена опора, предаване на преживявания с помощта на учителя.

Съставянето на съобщителни и въпросителни изречения, и създаването на текст в устна и писмена форма дават възможност за проверка и оценка на комуникативно-речевите умения и компетентности на учениците.

Оценяването на резултатите от обучението по български език и литература в първи клас се включва в годишна словесна оценка, обща за всички учебни предмети.

VI. МЕТОДИЧЕСКИ УКАЗАНИЯ ЗА ПРИЛАГАНЕТО НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В ПЪРВИ КЛАС

1. ПЕРИОД НА ОГРАМОТЯВАНЕ

1.1. Принципи на обучението по четене и писане

Обучението по четене и писане се изгражда върху усъвършенствания вариант на звуковия аналитико-синтетичен метод за ограмотяване. При овладяване на звуковете се отчитат акустичните и артикулационните им характеристики. Редът на овладяване на звуковете се обуславя от фреквентността им в потока на речта; от корелативните отношения на тесни и широки гласни, от корелацията по звучност-беззвучност на съгласните звукове в българския книжовен език; от степента на подготвеност на децата за училище и познаването на буквите, означаващи гласните и някои от съгласните звукове. Корелацията по твърдост-мекост се проявява в подбора на лексикалния материал при изучаването на съответния звук. Звуковете и съответните им букви се изучават в следната последователност: гласни звукове: **а, ъ, о, у, е, и**; сонорни съгласни: **м, н, л, р**, глайда **й**; съгласните в корелативните им противопоставяния по звучност-беззвучност: **б, п, в, ф, д, т, з, с, ж, ш, г, к**, двубуквеното съчетание на звука **дж, ч**, двубуквеното съчетание на звука **дз, ц; х** - която няма звучен корелат; букви, съдържащи два звука: **щ, ю, я**; двуфонемното съчетание **йо**; буква **ь**; съчетанието от буква и звук **ьо**.

В периода на ограмотяване се формират умения за звуков анализ чрез определяне на последователността на звуковете в думата; за четене на сричката с ориентация към гласния звук, с позиционно четене, като постепенно се преминава към четене на цели думи.

Четенето и писането са взаимно обусловени и са подчинени на комуникативно речевата насоченост на обучението по време на ограмотяването. Овладяват се синхронно. Редът на овладяване на звуковете обуславя реда на изучаване на ръкописните букви: малка и главна.

1.2. Етапи на ограмотяване

Периодът на ограмотяване в първи клас обхваща времето от началото на учебната година до края на месец март. Продължителността му се обуславя от подготовката на децата преди постъпването им в училище, от равнището на психофизическото им развитие, както и от темпа на овладяване на учебното съдържание. В зависимост от конкретните условия, при които се осъществява, периодът на ограмотяване може да бъде продължен по преценка на учителя.

Обучението по четене и писане в периода на ограмотяване се реализира чрез два етапа: **подготвителен** (2-4 седмици) и **основен** (20-24 седмици).

Подготвителният етап предполага създаване на необходимите предпоставки за овладяване на четенето и писането на основния етап. През подготвителния етап се цели: безкризисно адаптиране на първокласниците към новите училищни условия; запознаване на инструментално равнище с основните речеви и езикови единици и формиране на умения за тяхното диференциране, за анализ и синтез (звук, сричка, дума, изречение, текст); подготвяне на детската ръка за обучението по писане на основния етап на ограмотяване, а именно: формиране на умения за координация на движенията на пишещата ръка (чрез рисуване, оцветяване, зацриховане), за писане на елементи комбинация от елементи на буквите, за пространствено ориентиране в графичната мрежа, и др.; формиране и усъвършенстване на комуникативно-речевите умения на първокласниците чрез провокираните от учителя комуникативни ситуации за участие в диалогични и монологични изяви на устната реч с отчитане на равнището на развитие на детската реч в предучилищна възраст.

Основният етап е предназначен за овладяване на звуковете и печатните букви в буквара; за формиране на умения за правилно и съзнателно четене на думи, изречения и достъпни текстове; за формиране на умения за грамотно и четливо писане с ръкописни букви; за формиране и развитие на комуникативно-речевите умения на първокласниците.

На емпирично равнище учениците се запознават с акустичните и артикулационните характеристики на звуковете в българския книжовен език; с корелационните противопоставяния на фонемите - гласни и съгласни (корелативните отношения на тесни и широки гласни; на звучни и беззвучни съгласни); с позиционните варианти на дадена фонема в потока на речта в зависимост от комбинаторните промени в рамките на думата (съчетание на съгласна плюс гласна и на съгласна плюс съгласна, т.е. лабиализация и палатализация на съгласните при съчетание с гласна и асимилативно взаимно приспособяване между съгласните по начин и място на учленение), с отношенията между звуковете и буквите; със сричкообразуващата функция на гласните; с ударението.

Усъвършенства се умениято за звуков анализ в материализиран външноречев и умствен план; формира се умение за четене с ориентация към гласния звук при четене на сричката; усвояват се и цялостни похвати за четене (сричкосливащо и по цели думи), като се усъвършенства синтезиращата дейност при четенето.

Изучават се ръкописните букви и начините на изписването им в думи; формират се умения за адекватно отразяване на звуко-буквения състав на думите; овладяват се похвати за проверка при писане на думи с правописни особености; формират се начални умения за грамотно и четливо писане; за препис и писане под диктовка; за създаване на кратък писмен текст с помощта на учителя.

2. ЛИТЕРАТУРНО ОБУЧЕНИЕ

2.1. Възприемане и осмисляне на художествен текст

В първи клас се формират начални учения за възприемане и осмисляне на художествен текст. Чрез четенето на кратки художествени текстове в периода на ограмотяване и чрез възприемането и осмислянето на достъпни като тематика и жанр литературни произведения, включени в читанката (след периода на ограмотяване), се изграждат начални представи за художествената образност.

Чрез читанката първокласниците се запознават на емпирично равнище с литературни творби от различни жанрове: **приказка, разказ, стихотворение, гатанка, пословица**, като се използват термините за диференциране на съответните жанрове, без да се извежда теоретична информация за характерното за даден литературен вид.

В съответствие с психофизическото развитие на първокласниците и техните потребности и интереси се изучават литературни произведения с разнообразна тематика, съобразена с празниците от националния, природния и църковния календар, със задачите на литературното обучение в първи клас.

В читанката са включени кратки по обем и достъпни като съдържание литературни произведения с високи художествени достойнства. Представени са автори от българската и чуждестранната литература - класици в създаването на литература за деца. Включени са и произведения от анонимното творчество - народни приказки, гатанки и пословици.

Чрез методическия похват **подборно четене** се осъществява с помощта на учителя в хода на беседата в урока възприемането и осмислянето на художествения текст на изучаваната литературна творба. Задълбочаването на читателските представи на първокласника се реализира чрез формирането на начални умения за **преразказ** на епизоди от изучаваното литературно произведение или на цялата творба, ако е малка по обем; чрез **илюстриране** на епизоди от случката; чрез **четене по роли**, ако е в диалогична форма приказката/разказът; чрез **устно словесно обрисуване** на описаните от автора картини в произведението; чрез **изразително четене** - с определяне на комуникативната цел с помощта на учителя; чрез подготовката и реализацията на куклен театър.

Чрез подборното четене, четенето по роли, изразителното четене на епизоди или на цялата литературна творба продължава процесът на усъвършенстване на четивната техника и качествата на четенето: правилност (правилно привеждане на графичната форма в звукове); изразителност (постигане на вярна интонация със средствата на логическата изразителност - по емпиричен път); оптимален темп; съзнателност (разбиране на значението на отделните думи в изреченията и в цялостен текст).

Чрез възприемането и осмислянето на художествения текст на изучаваните

литературни произведения се цели и обогатяване на образните представи на първокласника; на гамата от чувства, настроения и преживявания като резултат от емоционалната съпричастност при възприемането на литературното произведение; формиране на умения за ориентация в случката, за открояване на образите на героите (тяхното поведение, реч и взаимоотношения) и за изразяване на оценка, читателски предпочитания, симпатии и антипатии към даден герой.

2.2. Извънкласно четене

Чрез извънкласното четене се формират начални умения за самостоятелно четене на литературни произведения, малки по обем и достъпни като тематика и съдържание за първокласниците. Поставя се началото на изграждане на потребност от четене и формиране на читателски интереси.

По време на подготвителния етап на ограмотяване се провокира и интересът към книгата чрез разглеждането ѝ - оформление на книжното тяло, илюстрации и др., чрез опити да се разчете заглавието ѝ.

По време на основния етап на ограмотяване се включват от учителя кратки и достъпни като съдържание литературни произведения от различни автори и жанрове в процеса на овладяване на звуковете и буквите, освен включените в буквара художествени текстове. Непосредственото съпреживяване, лаконичната преценка на прочетеното съдействат за формиране на начални умения за възприемане и осмисляне на художествен текст.

След приключване на периода на ограмотяване с въвеждането на читанката се предвиждат и уроци за обсъждане на самостоятелно прочетени кратки по обем и достъпни като тематика и жанр литературни произведения. В уроците по извънкласно четене се четат или преразказват епизоди, направили силно впечатление на първокласниците по време на самостоятелното възприемане и осмисляне на литературното произведение въкщи; подреждат се изложби с илюстрации; четат се по роли, ако обсъжданото произведение е в диалогична форма; обрисуват се с думи ярки образни картини от литературното произведение, направили силно впечатление на децата; инсценира се конкретното му съдържание чрез куклен театър; четат се изразително авторска реч; и пр. По този начин се задълбочават читателските представи за самостоятелно прочетеното литературно произведение, усъвършенства се четивната техника, овладяват се на емпирично равнище похвати за интерпретация на художествен текст.

Учителят включва в урока по извънкласно четене или препоръчва за самостоятелно четене и други литературни произведения, кратки по обем и достъпни като съдържание, на същата тема, от същия жанр или автор, за да се разширят читателските представи на децата. Подреждат се колективно с помощта на учителя

изложби със сборници с приказки, разкази, стихотворения, пословици, гатанки и др., на жанров или тематичен принцип, или произведения от един и същ автор.

Обсъждат се научнопопулярни текстове с достъпна, заинтригуващо поднесена информация, кратки по обем.

2.3. ЕЗИКОВО ОБУЧЕНИЕ

По време на подготовителния етап на ограмотяване първокласниците се запознават на емпирично равнище с основните речеви и езикови единици: звук, дума, сричка, изречение, текст. Формират се умения за анализ и синтез на речевите и езиковите единици.

На основния етап на ограмотяване учениците овладяват на инструментално равнище гласните и съгласните **звукове**, буквите, азбуката, сричката, корелативните противопоставяния на звуковете, фонемите и алофоните, несъответствието между изговор и правопис на звучните съгласни в края на думата и пред беззвучни съгласни, изговор и правопис на гласните звукове, **буквите**: щ, ю, я, ъ, **съчетанията**: йо, ъо начините на свързване на буквите при писане, графичните изисквания на краснописа; **думата** като звуков състав и лексикално значение ударението в думата и нейния изговор, пренасянето на части от думата на нов ред, единствено и множествено число; **изречението** като съставено от думи и изразяващо определена мисъл, различни видове изречения по цел на изказване (съобщително и въпросително); пунктуация (главна буква, точка, въпросителен знак); **текст** - определяне на емпирично равнище на логическата последователност на изреченията в текста и свързването им по смисъл, подчиняване на съдържанието на текста на неговото заглавие.

След периода на ограмотяване продължава усъвършенстването на уменията на първокласниците да боравят на емпирично равнище с езиковите и речевите единици, с които са се запознали при овладяване на четенето и писането: звукове и букви, ред на буквите в азбуката, гласни и съгласни, фонема и позиционни варианти на фонемата; дума и пренасяне на части от думата на нов ред, правопис и правоговор на думите; изречение - правопис и правоговор; текст, заглавие на текста.

Усъвършенстват се и уменията за грамотно и четливо писане.

Игровият подход, достъпният начин на поставяне на езиковите задачи, коректното използване на терминологията от страна на учителя, функционално-стилистичният подход улесняват усвояването на информационното ядро на включената в учебното съдържание езикова информация.

2.4. ФОРМИРАНЕ НА КОМУНИКАТИВНО-РЕЧЕВИ УМЕНИЯ

По време на подготвителния етап на ограмотяване се формират начални умения за ориентация в комуникативната ситуация, провокирана от учителя, за съобщаване с поставената комуникативна цел при подбора на адекватни изразни средства и речеви единици на емпирично равнище чрез устни диалогични или монологични изяви. Усвоява се и речевият етикет.

На основния етап на ограмотяване първокласниците овладяват похватите за четене и писане, като боравят на инструментално равнище с основните речеви и езикови единици (текст, изречение, дума, сричка, звук). Учениците общуват с учителя, със съучениците си, с авторите на изучаваните литературни творби посредством създадените от тях образи в кратките художествени текстове, включени от учителя в хода на овладяване на звуковете и буквите. При възприемане на художествен текст отговарят устно на въпроси, свързани с конкретното съдържание, споделят впечатления във връзка с прочетения художествен текст, изразяват предпочитания към даден герой или епизод. Децата създават и кратки собствени текстове, като се придържат към изискванията за обвързване на изреченията по смисъл и подчиняват съдържанието на заглавието; споделят впечатления от наблюдавани явления, разказват за свои преживявания, разказват по картина или серия от картини; преразказват епизоди от приказки и разкази или целите литературни произведения, ако са малки по обем и достъпни като съдържание.

След периода на ограмотяване в хода на възприемане и осмисляне на литературните произведения, включени в читанката, първокласниците общуват с учителя и съучениците си при подборното четене на фрагменти от художествения текст; общуват и с автора на литературната творба при интерпретацията на художествената образност чрез илюстриране, при подбора на думи-ориентири от авторския текст при словесното обрисуване на картини от произведението и при преразказа на разказаната от автора случка, при подготовката на куклен театър.

Чрез езиковото обучение първокласниците коментират на емпирично равнище начина на изписване и свързване на буквите, звуковия строеж на думите; звуковите варианти в потока на речта; строежа на изреченията и подреждането на думите в тях; свързването и подреждането на изреченията по смисъл в текста и пр.

След периода на ограмотяване чрез уроците за формиране на комуникативно-речеви умения се предоставя възможност на учениците да създават и собствени устни и писмени текстове на съчинения за преживяна или наблюдавана случка; да преразказват художествен текст по опорни думи и план; да разказват по картина или серия от картини; да участват в различни комуникативни ситуации, предполагащи монологични и диалогични изяви в зависимост от комуникативната цел.

Комуникативно-речевата насоченост на обучението по български език и литература в първи клас предполага формиране на начално умение за ориентация в комуникативната ситуация, за адекватен избор на изразни средства за реализиране на комуникативната цел, за начално запознаване с различните жанрови проявления в процеса на формиране на комуникативно-речеви умения: устен отговор на въпрос, участие в диалог, устен разказ по картина или серия от картини; съчинение по преживяване или по наблюдение; съчиняване на собствен текст (приказка/разказ) по предложено начало, провокиращо творческото въображение на първокласниците.